

PAWEŁ KLINT*

Urzędnicy grodzcy kcyńscy w XVI–XVIII w.

Officials at the town chancellery in the Kcynia district during the 16th–18th centuries

Streszczenie: Artykuł przedstawia urzędników kancelaryjnych w XVI–XVIII w. na tle funkcjonowania kancelarii grodzkich powiatu kcyńskiego i innych jednostek administracyjnych Wielkopolski. Analizie zostały poddane: pochodzenie terytorialne i społeczne urzędników, ich kariery, a także majątek. Dopełnieniem tekstu jest aneks zawierający szczegółowe informacje o urzędnikach kancelarii grodzkiej w Kcyni w XVI–XVIII w.

Słowa kluczowe: XVI–XVIII w., Wielkopolska, powiat kcyński, urzędnicy grodzcy

Abstract: The article presents officials in the 16th–18th centuries in the context of the functioning of town chancelleries in the Kcynia district and other administrative units in Greater Poland. The following topics are analysed: the territorial and social origins of the officials, their careers and property. The text is complemented by an annex containing detailed information about the officials of the town chancellery in Kcynia in the 16th and 18th centuries.

Keywords: XVI–XVIII centuries, Greater Poland, Kcynia district, town officials

* Instytut Historyczny Uniwersytetu Wrocławskiego, ul. Szewska 48, 50-139 Wrocław, pawel.klint@uwr.edu.pl, ORCID: 0000-0002-6153-5565.

Zainteresowanie historyków urzędnikami kancelarii grodzkich i ziemskich w czasach nowożytnych mimo opublikowania kilku wartościowych tekstów w ostatnich latach wciąż jest niewystarczające. Brakuje przede wszystkim kompletnych spisów tych urzędników dla określonych powiatów, ziem czy województw, które ukazałyby, z jakich grup szlachty pochodzili, jak przedstawiały się ich kariery urzędnicze i choćby czy urząd ten sprawowano z reguły dożywotnio. Jedynymi osobno opublikowanymi spisami urzędników grodzkich z XVI–XVIII w. są opracowane przez Karola Małczyńskiego rejestry urzędników grodzkich trembowelskich¹ i lwowskich² oraz przygotowane przez Krzysztofa Mikulskiego rejestry urzędników grodzkich z Prus Królewskich³. Literaturę na temat urzędników kancelarii grodzkich należy z kolei podzielić na dwie kategorie: przedstawiającą zagadnienia związane z organizacją kancelarii, jej składem i kompetencjami urzędników⁴ oraz

¹ *Urzędnicy grodzcy trembowelscy*, wyd. K. Małczyński, „Ziemia Czerwieńska” 1936, t. 2, z. 1, s. 302–317.

² *Urzędnicy grodzcy i ziemscy lwowscy w latach 1352–1783*, zestawił K. Małczyński, Lwów 1938 („Zabytki Dziejowe”, t. 6, z. 1).

³ *Urzędnicy Prus Królewskich XV–XVIII wieku. Spisy*, oprac. K. Mikulski, Wrocław–Warszawa–Kraków 1990 (= *Urzędnicy dawnej Rzeczypospolitej XII–XVIII wieku. Spisy*, t. 5: Pomorze – Prusy Królewskie, z. 2: *Urzędnicy Prus Królewskich XV–XVIII wieku*, red. A. Gąsiorowski), s. 175–192.

⁴ Zob. zwłaszcza O. Balzer, *Kancelarie i akta grodzkie w wieku XVIII*, „Przewodnik Naukowy i Literacki” 1881, nr 9, s. 896–912, 1009–1027; 1882, nr 10, s. 40–60; P. Dąbkowski, *Urzędnicy kancelaryjni sądów ziemskich i grodzkich w dawnej Polsce*, Lwów 1918; idem, *Palestra i księgi sądowe trembowelskie za czasów polskich*, Lwów 1920; idem, *Palestra i księgi sądowe sanockie w dawnej Polsce*, „Pamiętnik Historyczno-Prawny” 1926, t. 1, z. 6, s. 1–241; idem, *Palestra i księgi sądowe ziemskie i grodzkie w dawnej Polsce*, „Pamiętnik Historyczno-Prawny” 1926, t. 3, z. 2, s. 5–207; Z. Wojas, *Kancelaria grodzka krakowska za starosty Jana Firleja w latach 1572–1574*, „Archeion” 1957, nr 27, s. 193–216; J. Bielecka, *Kancelaria grodzka wielkopolska w XVI–XVIII wieku*, „Studia Źródłoznawcze” 1957, nr 1, s. 119–153; eadem, *Sąd grodzki w Wąlczu*, „Roczniki Historyczne” 1960, nr 26, s. 265–271; eadem, *Organizacja i działalność sądów grodzkich w Prusach Królewskich w XV–XVIII w.*, „Archeion” 1977, nr 65, s. 155–174; J. Łosowski, *Kancelaria grodzka chełmska od XV do XVIII wieku. Studium o urzędzie, dokumentacji, jej formach i roli w życiu społeczeństwa staropolskiego*, Lublin 2004.

zajmującą się wyłącznie środowiskiem i karierami urzędników grodzkich, podając także ich listy imienne w określonych latach⁵.

Badania nad kancelariami grodzkimi w Wielkopolsce koncentrowały się dotychczas na ich organizacji i zmianach zasad funkcjonowania od XV do XVIII w. oraz wytworzonymi przez nie księgami grodzkimi⁶. Opracowania środowiska urzędniczego w tym regionie z reguły dotyczą urzędników ziemskich, pomijają zaś grodzkich⁷. Analiza zbiorowości urzędników grodzkich kcyńskich jest zatem pierwszym tego typu opracowaniem dla

⁵ Zob. *Urzędnicy województwa belskiego do połowy XVI w.*, oprac. K. Sochaniewicz, A. Wolff, „Miesięcznik Heraldyczny” 1931, nr 10, s. 8–24; S. Cynarski, A. Falniowska-Gradowska, *Szlachta urzędnicza w mieście. Urzędnicy i oficjaliści ziemscy i grodzcy sędęcy od XVI do XVIII wieku*, w: *Dzieje miasta Nowego Sącza*, t. 1, red. F. Kiryk, Warszawa–Kraków 1992, s. 745–789; R. Jop, *Środowisko urzędnicze kancelarii grodzkich w Chełmie, Lublinie i Krasnymstawie w drugiej połowie XVII wieku*, Lublin 2003; D. Kupisz, *Urzędnicy starostwa radomskiego a sejmik sandomierski w XVI–XVIII wieku. Uwagi dotyczące współpracy starościńskiej i samorządowej w Rzeczypospolitej szlacheckiej*, w: *Z dziejów administracji w Małopolsce w XVI–XX wieku*, red. D. Kupisz, Radom 2003, s. 9–16; idem, *Urzędnicy grodzcy radomscy w XVI–XVIII w. Stan badań i perspektywy badawcze*, „Biuletyn Kwartalny Radomskiego Towarzystwa Naukowego” 2006, t. 40, z. 1–4, s. 7–23; J. Pielas, *W kręgu urzędników szlacheckiej prowincji. Uwagi o karierach i znaczeniu urzędników grodzkich w województwie sandomierskim w pierwszej połowie XVII wieku*, w: *Cywilizacja prowincji Rzeczypospolitej szlacheckiej*, red. A. Jankowski, A. Klonder, Bydgoszcz 2004, s. 73–87; idem, *Kariery pisarzy grodzkich w województwie sandomierskim w pierwszej połowie XVII wieku*, „Almanach Historyczny” 2005, nr 7, s. 95–117; idem, *Urzędnicy grodzcy nowokorczyńscy i ich kariery w XVII wieku*, w: *Dzieje biurokracji*, t. 4, cz. 1, red. A. Górak, K. Latawiec, D. Magier, Lublin–Siedlce 2011, s. 137–152; idem, *Urzędnicy grodzcy sandomierscy w pierwszej połowie XVII wieku*, w: *O przeszłości. Czasy. Miejsca. Ludzie. Księga jubileuszowa dedykowana Profesor Jadwidze Muszyńskiej*, red. W. Kowalski, Kielce 2016, s. 41–49; idem, *Chęciny jako ośrodek administracyjny do końca XVIII wieku*, w: *Chęciny przez stulecia*, red. L. Michalska-Bracha, J. Szczepański, Chęciny–Warszawa 2019, s. 51–65.

⁶ Zob. J. Bielecka, *Organizacja i działalność kancelarii ziemskich i grodzkich wielkopolskich XIV–XVIII wieku*, „Archeion” 1954, nr 22, s. 129–155; eadem, *Kancelaria grodzka wielkopolska...*, s. 119–153; eadem, *Działalność kancelarii, urzędów i instytucji okresu ksiąg i wpisów XIV–XVIII w.*, „Archeion” 1979, nr 68, s. 285–295; zob. także: A. Gąsiorowski, *Powiat w Wielkopolsce XIV–XVI wieku. Z zagadnień zarządu terytorialnego i podziałów Polski późnośredniowiecznej*, Poznań 1965.

⁷ Zob. A. Gąsiorowski, *Urzędnicy zarządu lokalnego w późnośredniowiecznej Wielkopolsce*, Poznań 1970; L. Buczacki, *Urzędy powiatowe w Wielkopolsce na przełomie XVI i XVII wieku*, „Przegląd Historyczny” 1983, t. 4, z. 3, s. 471–493.

terenów Wielkopolski. Już przedstawienie grodzkiej struktury urzędniczej jest interesujące z powodu jej odmienności w stosunku do innych ziem Rzeczypospolitej. Wielkopolska do reformy administracyjnej w 1791 r.⁸ (która z powodu kolejnych rozbiorów nie weszła w życie) składała się z dwóch województw: poznańskiego i kaliskiego. Każde z tych województw dzieliło się na powiaty – poznańskie na powiaty: poznański, kościański i wałecki (od 1554 r.) i ziemię wschowską oraz kaliskie na powiaty: kaliski, nakielski, kcyński, gnieźnieński, pyzdrski i koniński. Jurysdykcji administracyjnej i sądowej starosty generalnego wielkopolskiego – urzędu nadawanego przez króla, niedającego jednak możliwości zasiadania w senacie – podlegała niemal cała Wielkopolska⁹. Urząd ten z reguły obejmowali wielkopolscy możni, dodatkowo piastujący inne urzędy w Wielkopolsce (kasztelanów) lub poza nią (urzędy centralne i wojewodowie), które dawały im przepustkę do senatu¹⁰. Starostowie generalni obejmowali swą jurysdykcją siedem z dziesięciu wszystkich wielkopolskich powiatów (poznański, kaliski, gnieźnieński, kcyński, koniński, kościański, pyzdrski). W pozostałych: nakielskim, wschowskim i wałeckim, funkcjonowała odrębna jurysdykcja lokalnych starostów, niezależnych od starosty generalnego.

Instytucje organizowanego przez starostów generalnych sądownictwa grodzkiego utrwaliły się z początkiem XVI w. Spadek znaczenia w tym czasie sądów ziemskich w Wielkopolsce spowodował, że ich kompetencje przejmowały sądy grodzkie, które wcześniej miały tylko prawo do przyjmowania wpisów szlachty nieosiadłej oraz sądenia spraw dotyczących tzw. czterech artykułów starościńskich (gwałtu, podpalenia, napadu na drodze publicznej i najścia na dom). Organizowane raz na kilka tygodni zjazdy

⁸ Zob. *Volamina legum*, t. 9, Kraków 1889, s. 334–335. Dalej cytowane są także tomy 1, 2 i 7, Petersburg 1859, 1860.

⁹ W Rzeczypospolitej były jeszcze trzy regiony, w których zarząd sprawował starosta generalny. Znani są jeszcze starostowie generalni: krakowscy, podolscy i żmudzcy – tylko obejmując ten ostatni urząd, można było zasiąść w senacie.

¹⁰ Zob. *Dzieje Wielkopolski*, t. 1: *Do roku 1793*, red. J. Topolski, Poznań 1969, s. 505–507; zob. także wykaz starostów generalnych Wielkopolski: *Urzednicy wielkopolscy XVI–XVIII wieku. Spisy*, oprac. A. Bieniaszewski, Wrocław 1987 (= *Urzednicy dawnej Rzeczypospolitej XII–XVIII wieku. Spisy*, t. 1: *Wielkopolska (województwa poznańskie i kaliskie)*, z. 2: *Urzednicy wielkopolscy XVI–XVIII wieku*, red. A. Gąsiorowski), s. 164–167.

sądów ziemskich w miastach powiatowych przestały wystarczać szlachcie, która chciała załatwiać sprawy od ręki i na miejscu. Takie rozwiązanie mogły zaoferować urzędy grodzkie – funkcjonujące stale w każdym z miast powiatowych w Wielkopolsce. Coraz częściej zatem szlachta osiadła decydowała się wpisywać akty o charakterze majątkowym czy wnosić protesty w urzędach grodzkich, choć tego rodzaju wpisy powinny trafiać do akt ziemskich. Z tego powodu w pierwszej ćwierci XVI w. starosta generalny wielkopolski przestał zwoływać objazdowe sądy ziemskie, którym również przewodniczył, i na stałe zaczął rezydować w Poznaniu, organizując jednocześnie sądy i urzędy grodzkie. Ustaliła się praktyka, że jedynie w dwóch podległych staroście generalnemu grodach: Poznaniu i Kaliszu, będą odtąd funkcjonowały sądy i tamtejsze grody będą miały prawo przyjmowania do ksiąg akt wieczystych (m.in. aktów kupna-sprzedaży). Takie prawa miały również zarządzane przez osobnych starostów grody w Nakle, Wschowie i Wałczu. W pozostałych miastach powiatowych zorganizowano jedynie urzędy grodzkie i funkcjonujące w ich ramach kancelarie przyjmujące stale (oprócz niedzieli) wpisy, takie jak: akta majątkowe (z wyłączeniem transakcji wieczystych), a więc umowy dzierżaw, zastawów, cesji, a także wszelkiego rodzaju intromisje, rumacje, wizje, inwentarze, testamenty, kwity, obdukcje, protesty, relacje ze złożenia pozwu¹¹.

Jednym z takich grodów bez prawa organizowania sądów grodzkich i przyjmowania wpisów o charakterze wieczystym była Kcynia. Nadzorowane przez starostę generalnego wielkopolskiego urząd grodzki i kancelaria w Kcyni miały obowiązek jedynie załatwiać sprawy niesporne, przyjmować wpisy do ksiąg sądowych i dbać o należyte przechowywanie tych akt. Dlatego też wśród urzędników grodzkich kcyńskich można wymienić tylko tych, którzy zajmowali się albo nadzorowaniem prac kancelarii i przyjmowaniem wpisów do ksiąg, albo wypełnianiem obowiązków poza urzędem, na jego zlecenie. Pierwszą grupę urzędników stanowili: pisarz grodzki (*notarius castrensis*) – zarządca kancelarii; regent (*regens actorum castrensiuum*) – jego zastępca; faktyczny kierownik kancelarii, stale będący na miejscu, oraz suscepcanci (*susceptantes*) – pracownicy przyjmujący wpisy do protokołów

¹¹ J. Bielecka, *Organizacja i działalność kancelarii...*, s. 142 i nast.; eadem, *Kancelaria grodzka wielkopolska...*, s. 120–124.

(*protocollon*) i zobowiązani do przepisywania następnie tych spraw do czystopisów (*inducta*). Do drugiej grupy urzędników związanych z kancelarią grodzką należał burgrabia ziemski (*burgrabijs terrestri*), zobowiązany w XVI–XVIII w. do przeprowadzania działów majątkowych, wizji, rumacji i egzekucji¹². Związek z kancelarią grodzką mieli również woźni sądowi (*ministeriales Regni generales*). Ich obowiązkiem było dokonywanie obdukcji, składanie pozwów, przeprowadzanie intromisji i wizji majątkowych, a więc wykonywali oni – podobnie jak burgrabiowie – swoje obowiązki na polecenie urzędu grodzkiego. Jednak wliczanie ich w poczet urzędników poszczególnego urzędu czy kancelarii wydaje się nieuzasadnione – swoją nominację na tę funkcję uzyskiwali oni bezpośrednio z kancelarii królewskiej, a nie byli powoływani przez starostę czy pisarza grodzkiego jako zarządcę kancelarii (jak w przypadku innych urzędników). Woźni mogli zatem wykonywać swoje obowiązki na zlecenie nie jednego urzędu (albo sądu) grodzkiego, ale wszystkich – wystarczyło, że okażą swoją nominację w kancelarii, która zostanie wpisana do akt. Ten brak podległości w strukturach jednej kancelarii czy urzędu grodzkiego wyklucza ich spośród badanego grona urzędników¹³. Żadnego związku z kancelarią grodzką nie miał zaś starosta kcyński – mianowany przez monarchę zarządcą dóbr królewskich: miasta Kcynia i należących do niego przedmieść: Wójtostwo i Grabowo¹⁴.

O funkcjonowaniu urzędu grodzkiego i kancelarii w Kcyni w XVI–XVIII stuleciu niewiele wiadomo. Urząd grodzki istniał do 1773 r. Mało

¹² O strukturze kancelarii grodzkich w Wielkopolsce i w innych regionach Rzeczypospolitej zob. zwłaszcza eadem, *Kancelaria grodzka wielkopolska...*, s. 129–134; J. Łosowski, *Kancelaria grodzka chełmska...*, s. 119–143.

¹³ Woźnych sądowych pomija się we wszystkich opracowaniach dotyczących struktury i funkcjonowania urzędów i kancelarii grodzkich. O woźnych zob. A. Szymczakowa, *Woźni sądowi łączycy, sieradzcy i wieluńscy do połowy XV w.*, „Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Historica” 1989, nr 36, s. 77–94; R. Jop, *Creatio ministerialis w dawnej Polsce*, „Roczniki Historyczne” 2002, nr 68, s. 97–106; Z. Rymaszewski, *Woźny sądowy. Z badań nad organizacją sądów prawa polskiego w średniowieczu*, Warszawa 2008.

¹⁴ Zob. *Lustracja województw wielkopolskich i kujawskich 1628–1632*, cz. 1: *Województwa: poznańskie i kaliskie*, wyd. Z. Guldon, Wrocław–Warszawa–Kraków 1967, s. 98; A. Gąsiorowski, *Starostowie wielkopolskich miast królewskich w dobie jagiellońskiej*, Warszawa 1981, passim; K. Chłapowski, *Starostowie w Wielkopolsce, na Kujawach i Mazowszu 1565–1696 (materiały źródłowe)*, Warszawa 2007, passim.

jest informacji, gdzie w poszczególnych okresach XVI–XVIII w. w mieście zorganizowano kancelarię i gdzie przechowywano księgi grodzkie, których z roku na rok przybywało (do dziś zachowały się wielostronicowe, niektóre liczące nawet ponad 1000 kart, 193 księgi grodzkie kcyńskie z okresu od połowy XV do końca XVIII w.). W innych grodach w Wielkopolsce miejscem, w którym urządzano kancelarię grodzką, był albo zamek, w którym rezydował starosta, albo należące do starosty budynki. Kancelaria grodzka mieściła się choćby na zamku Przemysła w Poznaniu¹⁵, na zamkach w Kościanie¹⁶, Pyzdrach, Wschowie i Nakle¹⁷. Okresowo mogła także być zorganizowana w budynkach kościelnych czy klasztornych, których podziemia wykorzystywano jako archiwum do przechowywania ksiąg grodzkich, a także na ratuszu¹⁸.

O miejscu funkcjonowania kancelarii grodzkiej i archiwum w Kcyni informację przynosi zapis z 1644 r. Ówczesny pisarz grodzki kcyński Jan Niedzielski wniósł wówczas protest przeciwko przeorowi kcyńskich karmelitów Jakubowi Wachowiczowi o to, że duchowny nie chciał umożliwić mu złożenia w podziemiach kościoła karmelitów ksiąg sądowych. Opisywane przez pisarza grodzkiego zdarzenie rozegrało się w dość dramatycznych okolicznościach. W Kcyni, w której – jak zeznał pisarz – była prawie sama drewniana zabudowa pokryta strzechą, doszło do pożaru budynku mielcuha, co groziło tym, że ogień pochłonie całe miasto. Zarządzający kcyńską kancelarią grodzką Niedzielski, gdy tylko zaczęto bić w dzwony na alarm, zabrał z kancelarii aktualne protokoły ksiąg inskrypcji i relacji i pobiegł do kościoła Najświętszej Marii Panny, by umieścić je w bezpiecznym od ognia, bo murowanym, miejscu w podziemiach kościoła. Niedzielski zeznał, że tam przechowywane były wszystkie inne księgi grodzkie, a w dodatku poprzedni pisarze grodzcy mieli klucze do kościoła, by tam bez problemu składować akta. Niedzielski jednak tych kluczy nie miał, więc musiał udać się na furkę, by go wpuszczono do tego „archiwum”. Gdy nie zastał zakrystiana, szybko

¹⁵ J. Łukasiewicz, *Opis historyczno-statystyczny miasta Poznania*, t. 2, Poznań 1838, s. 52 i nast.

¹⁶ Z. Cieplucha, *Z przeszłości ziemi kościańskiej*, Kościan 1929, s. 17.

¹⁷ J. Bielecka, *Kancelaria grodzka wielkopolska...*, s. 125–126.

¹⁸ *Ibidem*, s. 125.

udał się do samego przeora z prośbą o otwarcie kościoła. Ten jednak nie chciał o niczym słyszeć. Odpowiedział tylko pisarzowi:

Pilnie i mnie teraz o swoich rzeczach wiedzieć niżeli o księgach. Nie powinni my być niewolnikami ksiąg. Schowaj je tam, kandy chcesz.

Niedzielski nie dawał za wygraną. Przeor również trwał w uporze, a w dodatku zdenerwowany miał najpierw zwyzywać pisarza, nawet życzyć mu śmierci, a później kilkakrotnie uderzyć go w twarz. A potem jeszcze w obecności podstarościego kcyńskiego przeor uderzył go laską, którą się podpierał. Niedzielski w urzędzie grodzkim przed woźnym sądowym okazał później kilka ran na ciele i zeznał, że sam nie używał siły wobec przeora, nie mógł się nawet bronić, gdyż pod pachą przez cały czas trzymał księgi¹⁹. To świadectwo sporu między pisarzem grodzkim a przeorem karmelitów przynosi nie tylko informację, gdzie składowano księgi grodzkie. Niedzielski zeznał również, że kancelaria grodzka mieściła się w drewnianej „gospodzie” – nie ma jednak informacji, czy była to stała siedziba urzędu, czy też tymczasowa. Zdarzało się bowiem wielokrotnie, że na czas remontu stałej siedziby kancelarii przenoszono ją do prywatnych budynków w mieście, podobnie jak na czas choćby zarazy organizowano tymczasową siedzibę poza miastem, np. w prywatnych dobrach starosty²⁰.

Niewiele również wiadomo o staranności w wypełnianiu swoich obowiązków przez susceptantów odpowiedzialnych w kancelarii za przyjmowanie wpisów i sporządzanie ksiąg. Ogląd ksiąg grodzkich kcyńskich – podobnie jak w innych grodach Wielkopolski – wskazuje na stosunkową staranność prowadzenia ksiąg wpisów do końca XVII w. W tym czasie we wszystkich kancelariach zaprzestano sporządzania czystopisów ksiąg²¹. Pismo w czy-

¹⁹ Archiwum Państwowe w Poznaniu (dalej: APP), Kcynia Gr. 85, k. 1051v–1053.

²⁰ J. Bielecka, *Kancelaria grodzka wielkopolska...*, s. 125. Między innymi z powodu zarazy w 1626 r. urząd grodzki poznański został przeniesiony do Buku, a w 1780 r. – do Obornik; zob. *Teki Dworzaczka. Materiały historyczno-genealogiczne do dziejów szlachty wielkopolskiej XV–XX w.*, wyd. Biblioteka Kórnicka PAN, Kórnik–Poznań 1997, Grodzkie i ziemskie, Gniezno, cz. 1, nr 386; Wschowa, cz. 3, nr 894.

²¹ Zob. J. Bielecka, *Inwentarze ksiąg archiwów grodzkich i ziemskich Wielkopolski XIV–XVIII wieku. Województwo poznańskie, kaliskie, gnieźnieńskie, inowrocławskie*, Poznań

stopisach ksiąg grodzkich kcyńskich odbiega jednak starannością od tego, w jaki sposób susceptanci głównych grodów w Wielkopolsce (Poznań, Kalisz i Wschów) przepisywali księgi, które są zdecydowanie bardziej czytelne. Podobnie jak w innych aktach wielkopolskich w czystopisach ksiąg grodzkich kcyńskich rzadko można spotkać puste strony, których pozostawiania w księgach surowo zabraniano²². W czystopisach susceptanci niezadko pozostawione wcześniej tzw. *spatia* wypełniali zupełnie zmyślonymi aktami, które wielokrotnie przybierały formę komicznych lub rubasznych historii (nazywanych w literaturze wpisami epickimi lub ludycznymi)²³. Księgi kcyńskie nie obfitują jednak w takie zapisy – w porównaniu z księgami poznańskimi i nakielskimi, w którym można znaleźć ich zdecydowanie najwięcej. Także treść tych nielicznych kcyńskich żartów kancelaryjnych nie może równać się z tymi, które spotykamy we wspomnianych aktach z Poznania i Nakła. Urzednicy z Kcyni decydowali się tylko na wprowadzenie do formularza dokumentu rubasznie brzmiących nazw własnych, nie przedstawiając zmyślonych narracji w treści tych zapisów. Można tam znaleźć serię fikcyjnych spraw z lat 1638, 1640 i 1643, w których jako strony w pozwie czy obdukcji występują Niedopytanowski (Niedopytański) i Niesłychanowski, jako woźnego składającego pozew wymieniono Dydaka Niebeła, miejscem akcji jest karczma Niedopytanowo, a miało się to dziać w poniedziałek po świętym Brisetiusie (Brysetiusie) męczenniku, którego

1965 (= „Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk. Wydział Historii i Nauk Społecznych. Prace Komisji Historycznej”, nr 22).

²² Świadczy o tym choćby konstytucja z 1768 r. (*Volumina legum*, t. 7, s. 330), ale także wcześniejsze zarządzenia starostów generalnych czy poszczególnych pisarzy grodzkich (głównie z pierwszej połowy XVIII w.); zob. J. Bielecka, *Kancelaria grodzka wielkopolska...*, s. 128–129.

²³ M. Trojanowska, *Wpisy epickie w księgach grodzkich lubelskich XVII–XVIII wieku*, „Folia Societatis Scientiarum Lublinensis” 1981, t. 23, nr 1, s. 11–16; J. Łosowski, *Żart – formularz – intencja. Wpisy ludyczne w kancelariach grodzkich XVII wieku*, w: *Formuła, archetyp, konwencja w źródle historycznym. Materiały IX Symposium Nauk Dających Poznawać Źródła Historyczne, Kazimierz Dolny 14–15 grudnia 2000 r.*, red. A. Górak, K. Skupieński, Lublin–Radzyń Podlaski–Siedlce 2006, s. 134–138; zob. także: P. Klint, „Świat na opak” w wielkopolskich księgach grodzkich XVII wieku. O humorystycznej twórczości urzędników kancelaryjnych, „Roczniki Historyczne” 2005, t. 71, s. 173–184.

imię może wywodzić się od łacińskiego *brisis*, oznaczającego „szaleństwo”²⁴. Podobne wpisy z innymi rubasznymi nazwiskami występują także w latach 1606²⁵, 1612²⁶ i 1619²⁷.

Jeszcze rzadziej w księgach kcyńskich można spotkać odręczne rysunki susceptantów, którzy w innych grodach (Poznaniu, Nakle, Kościanie, Koninie) z fantazją dekorowali niejednokrotnie karty ksiąg, ilustrując pierwszą stronę akt sporej wielkości portalem lub akantami, rysując herby swoich przełożonych lub osób występujących w dokumencie, ozdabiając strony zmyślnymi postaciami lub scenkami z życia szlachty²⁸. W księgach kcyńskich odnalazłem zaledwie jeden skromny rysunek dekorujący inicjały na początku dokumentu wpisanego do księgi w 1615 r.²⁹ Ta niewielka liczba dekoracji ksiąg sądowych z jednej strony może świadczyć o tym, że kanceliści kcyńscy nie pozwalali sobie na wiele i koncentrowali się głównie na wypełnianiu swoich obowiązków. Z drugiej strony mało jest także pomocy kancelaryjnych, sporządzonych przez susceptantów. W księgach nie występują żadne indeksy czy rejestry spraw, a wśród wszystkich ksiąg grodzkich można znaleźć jedynie dwie księgi ekstraktów (odpisów) dokumentów z ksiąg grodzkich z lat 1603–1771 i 1622–1772³⁰, jedną odpisów wyroków sądowych z lat 1766–1773³¹ oraz jeden rejestr sporządzony z ksiąg inskrypcji za lata 1600–1624³². W latach 1730–1773 susceptanci w grodzie w Kcyni prowadzili także osobne księgi relacji ze złożenia pozwu – zachowało się 10 takich ksiąg³³.

²⁴ APP, Kcynia Gr. 85, k. 408v–409, 572v–573, 924–924v.

²⁵ APP, Kcynia Gr. 78, s. 208–209.

²⁶ APP, Kcynia Gr. 79, s. 892.

²⁷ APP, Kcynia Gr. 81, s. 191–193.

²⁸ Zob. P. Klint, *Radość tworzenia, czyli o mało poważnych rysunkach w sądowych księgach wielkopolskich z XVII wieku*, w: *Kultura radości na ziemi wschowskiej. Obraz uroczystości, jubileuszy, wizyt gości, świąt*, red. P. Klint, M. Małkus, K. Szymańska, Wschowa 2013, s. 51–67.

²⁹ APP, Kcynia Gr. 80, s. 348.

³⁰ Zob. APP, Kcynia Gr. 186, 187.

³¹ Zob. APP, Kcynia Gr. 192.

³² Zob. APP, Kcynia Gr. 193.

³³ Zob. APP, Kcynia Gr. 168–177.

Akta sejmowe z początku XVIII w. przynoszą garść informacji o pracy kancelarii grodzkiej w Kcyni. W 1701 r. Jozef Szupski, wysłannik marszałka sejmiku wielkopolskiego, przed urzędem grodzkim w Nakle (a więc najbliższym Kcyni) wniósł protest przeciwko kcyńskiej kancelarii o to, że nie mógł oblatować w księgach kcyńskich akt sejmikowych – choć nie sprecyzował z jakiego powodu³⁴. W 1708 r. w aktach sejmikowych znalazła się z kolei pochwała dla kierowników kancelarii w Nakle, Wschowie, Pyzdrach, Kościanie i Kcyni. Za należyłą opiekę nad aktami „w czasach *impedimentis*” – wojny północnej toczonyj m.in. na terytorium Wielkopolski w 1706 r. – regenci tych kancelarii otrzymali nagrody pieniężne: nakielski 300 zł, a pozostali po 200 zł³⁵.

Podobnie jak w przypadku informacji o organizacji urzędu i kancelarii grodzkiej w Kcyni, trudno znaleźć źródła przynoszące wiadomości o samych urzędnikach. O ile księgi grodzkie kcyńskie i innych wielkopolskich powiatów wymieniają jeszcze kcyńskich pisarzy grodzkich i burgrabiów ziemskich, o tyle bardzo rzadko wzmiankują inny personel kancelaryjny: regentów i susseptantów. Również jeśli chodzi o pisarzy i burgrabiów, trudno ustalić pełną listę urzędników z dokładnymi latami sprawowanych przez nich urzędów. Szczegółowa kwerenda w dokumentach kcyńskich z XVII w. pozwoliła rozpoznać po 12 pisarzy grodzkich kcyńskich i burgrabiów ziemskich kcyńskich. Jednak w odniesieniu do obu urzędów są lata, w których nie da się określić, kto zajmował ten urząd (dla pisarzy są to lata 1601–1604, 1655–1657, 1667, 1669–1684, 1692–1696, a dla burgrabiów lata 1625, 1628, 1643, 1656–1657, 1686–1694). Trudniej jednak w księgach grodzkich odnaleźć nazwiska pisarzy grodzkich. Kompetencje pisarza grodzkiego w grodach, w których nie można było wpisywać akt wieczystych, od XVI w. sprowadzały się do ogólnego zarządu nad urzędem i kancelarią grodzką. Mając jednak do pomocy regenta i susseptantów, nie był on zaangażowany w proces powstawania dokumentów w kancelarii, a jedynie w pilnowanie zgodnego z prawem wypełniania obowiązków innych urzędników. Jednocześnie nieformalnie można pisarza grodzkiego uznać za zastępcę

³⁴ *Akta sejmikowe województw poznańskiego i kaliskiego. Lata 1696–1732*, wyd. M. Zwierzykowski, Poznań 2008, s. 231 i nast.

³⁵ *Ibidem*, s. 526.

wielkopolskiego starosty generalnego w obrębie danego powiatu³⁶. Z racji tego, że nie uczestniczył w procesie wytwarzania akt wpisów, informacje o nim rzadko pojawiały się w księgach grodzkich. Jedynie praktykowany w drugiej połowie XVI i pierwszej połowie XVII w. w Wielkopolsce zwyczaj sporządzania na pierwszej stronie nowej książki lub przed pierwszym wpisem z kolejnego roku listy najważniejszych urzędników odpowiedzialnych za funkcjonowanie określonego sądu grodzkiego (Poznań, Kalisz, Wschowa, Nakło i Wałcz) lub urzędu i kancelarii grodzkiej (Gniezno, Kcynia, Kościan, Konin, Pyzdry) przynosi informacje o tym, kto w danym roku sprawował urząd pisarza grodzkiego, a także burgrabiego. Niestety w księgach kcyńskich takich krótkich list urzędników można znaleźć niewiele³⁷.

Nieliczne są również wpisy do ksiąg informujące o powołaniu określonych osób na urząd pisarza grodzkiego i burgrabiego ziemskiego kcyńskiego. Obaj urzędnicy mianowani przez starostę generalnego wielkopolskiego przysięgali przed nim ustnie, stąd nie zawsze uznawano, że akt nominacji i przysięga nowego urzędnika powinny zostać wpisane do akt³⁸. W księgach grodzkich można odnaleźć informacje o powołaniu na urząd pisarza grodzkiego kcyńskiego Szymona Pióreckiego w 1588³⁹, Piotra Mieszkowskiego w 1605⁴⁰, Łukasza Wojskiego w 1606⁴¹, Tomasza Świącickiego w 1661⁴², Marcina Tańskiego w 1662⁴³, Władysława Karola Twardowskiego w 1726⁴⁴

³⁶ Zob. J. Bielecka, *Kancelaria grodzka wielkopolska...*, s. 131–132; J. Łosowski, *Kancelaria grodzka chełmska...*, s. 119–126.

³⁷ Do nielicznych zaliczają się te z lat 1606 i 1607 wymieniające starostę generalnego Wielkopolski i wojewodę łęczyckiego Adama Sędziwoja Czarnkowskiego, burgrabiego ziemskiego Piotra Czeszewskiego i pisarza grodzkiego kcyńskiego Łukasza Wojskiego; zob. APP, Kcynia Gr. 78, s. 215, 310.

³⁸ Dokumenty nominacji na urzędy i rotę przysięgi pisarza grodzkiego, burgrabiego ziemskiego, regenta i susceptanta z innych grodów przytacza J. Bielecka, *Kancelaria grodzka wielkopolska...*, s. 146–150 (aneksy nr 16–19, 22–26).

³⁹ *Teki Dworzaczka...*, Grodzkie i ziemskie, Kcynia, nr 743.

⁴⁰ Ibidem, nr 1282.

⁴¹ Ibidem, nr 1334.

⁴² Ibidem, nr 4807.

⁴³ APP, Kcynia Gr. 87, k. 864.

⁴⁴ *Teki Dworzaczka...*, Grodzkie i ziemskie, Kcynia, nr 2714.

i Jana Slaskiego (Slawskiego) w 1750 r.⁴⁵ oraz o mianowaniu burgrabiów ziemskich kcyńskich: Wawrzyńca Słupskiego w 1566⁴⁶, Adama Jezierskiego w 1578⁴⁷, Jana Sarnowskiego w 1626⁴⁸, Wojciecha Skwarkowskiego w 1639⁴⁹ i Franciszka Starzeńskiego (Starzyńskiego) w 1679 r.⁵⁰ Tekst dokumentu objęcia urzędu był z reguły lakoniczny – wymieniał osobę, której został powierzony, i krótką przysięgę. Znajdowała się tam również informacja, w czyjej obecności przysięgał. Na przykład w 1639 r. Wojciech Skwarkowski został powołany na urząd burgrabiego ziemskiego kcyńskiego przed sędzią surrogatorem i podstarościm poznańskim Stanisławem Sokołowskim, pisarzem grodzkim gnieźnieńskim Janem Tańskim, pisarzem grodzkim kościańskim Stefanem Korzeniewskim i kilkoma innymi szlachcicami niepiastującymi żadnych urzędów⁵¹. Przysięga pisarza grodzkiego i burgrabiego ziemskiego na urząd nie zawsze oznaczała, że od tego momentu zaczął on pełnić swoje obowiązki. Oba urzędy – w przeciwieństwie do urzędów senatorskich, centralnych, nadwornych i ziemskich, które piastowano albo do śmierci, albo do czasu nominacji na wyższy poziom w hierarchii urzędniczej – nie były dożywotnie, a zatem starosta generalny miał prawo powoływania i odwoływania urzędników grodzkich. Nowo mianowany przez króla starosta generalny decydował, czy pozostawić obecny skład urzędniczy, czy też wybrać kogoś innego na określony urząd. Trzech spośród pisarzy grodzkich kcyńskich złożyło przysięgę po kilku lub kilkunastu latach od czasu, gdy objęli swoje stanowisko. Szymon Piórecki przysięgał na urząd w 1588 r., choć już w 1586 r. piastował tę funkcję⁵². W tym wypadku trudno wskazać, dlaczego uczynił to przynajmniej dwa lata od objęcia urzędu – nie zmienił się wówczas starosta generalny wielkopolski (w latach 1578–1593 był nim

⁴⁵ Ibidem, Kościan, inskrypcje, nr 10112.

⁴⁶ Ibidem, nr 480.

⁴⁷ Ibidem, nr 210.

⁴⁸ Ibidem, nr 4314.

⁴⁹ APP, Kcynia Gr. 85, k. 471.

⁵⁰ APP, Kcynia Gr. 89, s. 18.

⁵¹ APP, Kcynia Gr. 85, k. 471.

⁵² *Teki Dworzaczka...*, Grodzkie i ziemskie, Kcynia, nr 428, 743.

Andrzej Opaliński, marszałek wielki koronny)⁵³. W 1661 r. z kolei przysięgał na pisarstwo kcyńskie Tomasz Świącicki, który występował na tym urzędzie już w 1658 r. Miało to związek – jak informuje już dokument – ze wstąpieniem w 1659 r. Jana Leszczyńskiego na urząd starosty generalnego wielkopolskiego⁵⁴. Podobnie 3 czerwca 1726 r. na pisarstwo kcyńskie przysięgał Władysław Karol Twardowski⁵⁵, choć już w 1713 r. występował na tym urzędzie⁵⁶. Jednak pół roku wcześniej, 15 stycznia 1726 r., nowym starostą generalnym został Jan Antoni Radomicki⁵⁷ i z pewnością z tego powodu pisarz grodzki kcyński musiał powtórnie składać przysięgę.

Znacznie łatwiej w księgach grodzkich odnaleźć dokumenty informujące o burgrabiach ziemskich. Wzmianki o nich pojawiają się nie tylko w nielicznych w księgach kcyńskich listach urzędników i ich przysięgach na urząd, lecz także są oni wymieniani w formularzach dokumentów będących świadectwem ich obowiązków. Najczęściej w księgach grodzkich kcyńskich widnieją oni jako osoby urzędowe przeprowadzające rumację (*rumatio*), czyli usunięcie z dóbr w procesie egzekucyjnym⁵⁸. Obowiązkiem burgrabiów ziemskich w Wielkopolsce było również przeprowadzanie działów majątków ziemskich, wizji i egzekucji (dotyczących dóbr lub banicji). Te kompetencje burgrabiów podaje tekst nominacji na ten urząd w innym grodzie Wielkopolski. W 1654 r. nowy burgrabia ziemski gnieźnieński został zobowiązany, aby „wszystkie *munia* urzędowi jego należące, osobliwie działy, rumacje, egzekucje, wizje i cokolwiek z prawa pospolitego temu urzędowi *competit*, odprawował”⁵⁹. Faktycznie jednak w księgach grodzkich kcyńskich rzadko

⁵³ *Urzednicy wielkopolscy XVI–XVIII wieku...*, s. 165, nr 1185.

⁵⁴ *Teki Dworzaczka...*, Grodzkie i ziemskie, Kcynia, nr 4807.

⁵⁵ *Ibidem*, nr 2714.

⁵⁶ *Ibidem*, Wschowa, cz. 1, nr 4458.

⁵⁷ *Urzednicy wielkopolscy XVI–XVIII wieku...*, s. 166, nr 1195.

⁵⁸ Podział czynności prawnych w procesie egzekucyjnym był określony w ten sposób, że woźni sądowi wraz z dwoma szlacheckimi świadkami przeprowadzali intromisję (wprowadzenie w posiadanie), a w razie potrzeby usunięcia z dóbr skazanego w procesie egzekucyjnym następowała rumacja, którą na polecenie starosty zobowiązany był przeprowadzić burgrabia ziemski – jako wyższy rangą urzędnik. O dokumentacji kancelaryjnej dotyczącej procesu egzekucyjnego zob. J. Łosowski, *Kancelaria grodzka chełmska...*, s. 171–172.

⁵⁹ J. Bielecka, *Kancelaria grodzka wielkopolska...*, s. 146–147 (aneks nr 17).

spotykane są działy i wizje przeprowadzane przez burgrabiów. Świadcstwa tych pierwszych czynności prawnych w ogóle rzadko występują w księgach – zarówno jako podziały dóbr między spadkobierców⁶⁰, jak i jako ustanawianie nowych granic we wsiach czy w innych nieruchomościach. Relacje z wizji majątków w księgach grodzkich kcyńskich składał z kolei woźny sądowy, który wraz z pomocnikami szlacheckimi je przeprowadzał (podobnie jak obdukcje czy wizje zwłok). Obowiązki burgrabiego ziemskiego należałoby zatem sprowadzić przede wszystkim do rumacji – dotyczy to jednak głównie XVII i XVIII w.

Kompetencje burgrabiego ziemskiego w Wielkopolsce od czasów XV w. uległy zmianie. Z początku pełnił on funkcję zastępcy starosty. Urząd ten uzyskał spore znaczenie, zwłaszcza gdy starostowie nie rezydowali w określonych grodach. Burgrabia przyjmował w grodzie wpisy do ksiąg (z reguły niesporne i niewieczyste), zakładając niekiedy osobne księgi (zwane burgrabialiami). Jako zastępca starosty generalnego burgrabia ziemski odgrywał też pierwszorzędną rolę na roczkach ziemskich⁶¹. Te kompetencje w sądach

⁶⁰ W sytuacjach tzw. *divisiones bonorum*, czyli podziałów dóbr między spadkobierców zmarłego (lub wciąż żyjącego, ale zainteresowanego rozdziałem swoich nieruchomości) właściciela majątku, w ogóle rzadko pojawiali się burgrabiowie jako ci, którzy nie tylko świadczą o prawomocności podziału, lecz także pomagali w równym rozdziale dóbr. Na ponad 200 wynotowanych przeze mnie podziałów dóbr wpisanych do ksiąg grodzkich wielkopolskich w XVII w. tylko w 6 wystąpili tacy urzednicy: dwukrotnie burgrabia ziemski wschowski Jan Piotrowski w dziale Drogoszewskich z 1602 r. (APP, Wschowa Gr. 28, k. 282–283) i dziale Ossowskich z 1614 r. (APP, Wschowa Gr. 39, k. 17–18v), łowczy i burgrabia ziemski poznański Mikołaj Mierzewski w dziale Bronikowskich z 1611 r. (APP, Wschowa Gr. 38, k. 114v–119v), burgrabia ziemski poznański Jan Sędziwoj Sadowski w dziale Gosławskich z 1629 r. (APP, Poznań Gr. 678, k. 588v–590) oraz dwukrotnie burgrabia ziemski kościański Bartłomiej Mieszkowski w dziale Bojanowskich z 1629 r. (APP, Wschowa Gr. 11, k. 325v–328v) i dziale Mieszkowskich (zapewne swoich krewnych) z 1632 r. (APP, Poznań Gr. 228, k. 401–404v). Dodatkowo w podziale majątku między siostrami Mierzewskimi z 1635 r. zobowiązano się, że kamienicę w Poznaniu podzielią one równo w obecności burgrabiego ziemskiego poznańskiego (APP, Poznań Gr. 233, k. 212–215v). Nie przypadkiem wszystkie te przykłady pochodzą z pierwszej połowy XVII w. Zasada uczestnictwa burgrabiego w podziale dóbr pojawiała się również w XVI w., a zapewne już zanikła w drugiej połowie XVII stulecia.

⁶¹ A. Gąsiorowski, *Urzednicy zarządu lokalnego...*, s. 261–271; J. Bielecka, *Kancelaria grodzka wielkopolska...*, s. 130. W grodzie sieradzkim burgrabia w XV w. występował z ko-

ziemskich burgrabiów w XV w. umieściły ten urząd w hierarchii ziemskiej (stąd nazwa właśnie burgrabiego ziemskiego) ponad sędzią i pisarzem ziemskim. Faktycznie jednak już od początku XVI w. – gdy starosta generalny zorganizował urzędy i kancelarie grodzkie w Wielkopolsce i doszło do upadku znaczenia sądów ziemskich – burgrabiego należałoby włączyć w poczet urzędników związanych właśnie z urzędami grodzkimi⁶². Jednocześnie w grodzie przestał pełnić funkcję zastępcy starosty. Tę rolę zaczęli odgrywać powoływani w grodzie poznańskim i kaliskim surogatorzy, a w pozostałych urzędach i kancelariach grodzkich – pisarze grodcy⁶³.

Zarówno pisarz grodzki, jak i burgrabia podlegali bezpośrednio staroście generalnemu. Pojawia się zatem pytanie, który z tych urzędów stał wyżej w hierarchii w XVI–XVIII w. Aby odpowiedzieć na nie, pomocne mogą okazać się listy pisarzy grodu kcyńskiego i tamtejszych burgrabiów ziemskich. W jednym przypadku burgrabia ziemski kcyński awansował na urząd pisarza grodzkiego kcyńskiego. W 1750 r., gdy Jan Slaski (Slawski) przysięgał na pisarstwo grodzkie⁶⁴, choć wcześniej (o pięć lat) był wymieniany jako burgrabia⁶⁵. Podobnie było w grodzie kaliskim pod koniec XVII w. Andrzej

lei jako sędzia grodzki; zob. A. Szymczakowa, *Personel sądu grodzkiego w Sieradzu za starosty Jana Koniecpolskiego (1442–1455)*, w: *Studia z dziejów państwa i prawa polskiego*, t. 4, red. J. Matuszewski, Łódź 1999, s. 169.

⁶² Do urzędników grodzkich burgrabiego zaliczają m.in. K. Maleczyński (*Urzędnicy grodcy i ziemscy lwowscy...*, s. 54 i nast.) i J. Łosowski (*Kancelaria grodzka chełmska...*, s. 97–100).

⁶³ W Wielkopolsce na początku XVI stulecia spotykani są jeszcze obok burgrabiów ziemskich także burgrabiowie grodcy – urzędnicy powoływani przez starostę do zarządzania zamkiem (tzw. murgrabiowie). Księga grodzka konińska z 1501 r. wymienia jednocześnie dwóch burgrabiów konińskich: ziemskiego Marcina Przyjemskiego i grodzkiego Jana Drzewieckiego; zob. *Teki Dworzaczka...*, Grodzkie i ziemskie, Konin, nr 1146. W drugiej połowie XVI i w XVII w. występują zapisy, w których określa się burgrabiów jako grodzkich, jednak z pewnością chodzi o burgrabiów ziemskich (tak byli określani w innych źródłach). Jako burgrabia zarówno ziemski, jak i grodzki nakielski występował w źródłach np. Michał Zaleski; zob. *ibidem*, Nakło, cz. 1, nr 4205, 4320, 4886, 5145; cz. 2, nr 1010 (zapisy z lat 1647, 1648, 1665, 1668 i 1677). Problem funkcjonowania burgrabiów grodzkich i ziemskich w Wielkopolsce wymaga jeszcze wyjaśnienia.

⁶⁴ *Teki Dworzaczka...*, Grodzkie i ziemskie, Kościan, inskrypcje, nr 10112.

⁶⁵ *Ibidem*, nr 9951.

Modlibowski w latach 1671–1685 był określany jako burgrabia ziemski kaliski⁶⁶, a w 1687 r. był już pisarzem grodzkim kaliskim⁶⁷. Jego kariera w hierarchii urzędniczej toczyła się jednak dalej – był kolejno: pisarzem ziemskim, podsędkiem i sędzią ziemskim kaliskim⁶⁸. Te dwa przypadki, choć jak się wydaje, bardzo rzadkie, wskazują na wyższy stopień w hierarchii urzędu pisarza grodzkiego. Nigdy bowiem nie zaszła sytuacja, w której pisarz grodzki został burgrabią urzędującym w tym samym grodzie.

Podobnie rzadko jak awans burgrabiego na urząd pisarza grodzkiego w środowisku kcyńskich urzędników grodzkich występują jakiegokolwiek awanse na inne urzędy. Do rzadkości należało uzyskanie wyższego w hierarchii stopnia w karierze. Kcyński urzędnicy jawią się zatem jako środowisko peryferyjne w stosunku do obsadzania chociażby niższych urzędów ziemskich. W innych grodach w Rzeczypospolitej, jak chociażby Lublinie, Krasnymstawie, Chełmie i Nowym Mieście Korczynie, zdarzały się awanse pisarzy grodzkich na wyższe urzędy w hierarchii grodzkiej (zwłaszcza na urząd sędziego grodzkiego) lub na niższe urzędy w hierarchii urzędów ziemskich: wojskiego, pisarza, podsędka, miecznika, cześnika, sędziego ziemskiego⁶⁹. Wśród pisarzy grodzkich i burgrabiów ziemskich kcyńskich w ciągu XVI–XVIII w. można dostrzec dziewięć awansów, łącznie ze wspomnianym przejściem burgrabiego Jana Slaskiego na pisarstwo kcyńskie w 1750 r. Z lat 1511 i 1515 pochodzi wzmianka o Jakubie Spłatwskim jako burgrabim ziemskim kcyńskim⁷⁰. Zapewne ten sam Jakub Spłatwski w latach 1519–1538 sprawował urząd podsędka ziemskiego kaliskiego⁷¹. Awans burgrabiego na podpiska ziemskiego należy uznać za największy spośród wszystkich przykładów wspinania się po drabinie urzędniczej. Łukasz Wojski, pisarz grodzki kcyński w latach 1606–1608, od 1608 r.

⁶⁶ APP, Kalisz Gr. 291, k. 720; Kalisz Gr. 301, k. 50.

⁶⁷ APP, Kalisz Gr. 298, k. 771.

⁶⁸ Zob. *Urzednicy wielkopolscy XVI–XVIII wieku...*, nr 276, 340, 384.

⁶⁹ R. Jop, *Środowisko urzednicze...*, s. 143 i nast.; J. Pielas, *Urzednicy grodzcy nowokorczyńscy...*, s. 142 i nast.

⁷⁰ *Teki Dworzaczka...*, Grodzkie i ziemskie, Poznań, rezygnacje, XVI wiek, nr 1776, 3722.

⁷¹ *Urzednicy wielkopolscy XVI–XVIII wieku...*, nr 324.

był już wymieniany jako pisarz grodzki nakielski⁷². Stefan Trelczyński, piastujący urząd pisarza grodzkiego kcyńskiego w latach 1609–1627, w 1630 r. był tytułowany podstarościm nakielskim⁷³. Natomiast w 1666 r. nastąpiła nominacja pisarza grodzkiego kcyńskiego Marcina Tańskiego na pisarza grodzkiego wschowskiego⁷⁴. Choć w tych ostatnich przypadkach doszło do zmiany na równorzędny urząd, to jednak niewątpliwie przejście do kancelarii w Nakle czy we Wschowie musiało być awansem – urzędy nakielski i wschowski miały prawo do przyjmowania wpisów wieczystych, funkcjonowały tam sądy grodzkie, a tamtejsi starostowie nie podlegali wielkopolskiemu staroście generalnemu. Co ciekawe, Tański nominację na urząd we Wschowie otrzymał od nowo mianowanego starosty Przeclawa Leszczyńskiego, wojewody dorpackiego. Jego brat, Jan Leszczyński, kanclerz koronny, a później wojewoda krakowski, był zaś jako starosta generalny wielkopolski przełożonym Tańskiego, gdy ten piastował urząd pisarza grodzkiego kcyńskiego. Awans tego urzędnika dokonał się zapewne w ramach porozumienia między braćmi Leszczyńskimi. Marcina Tańskiego należałoby zatem włączyć w poczet klienteli Leszczyńskich⁷⁵. Na urząd wschowski – tyle że pisarza ziemskiego – awansował także Mikołaj Twardowski, jeszcze jeden pisarz grodzki kcyński wymieniany na tym urzędzie w 1700 r.⁷⁶ Na innym urzędzie można spotkać z kolei Sebastiana Molskiego, pisarza grodzkiego kcyńskiego w latach 1697–1700, który w 1704 r. pojawia się w kancelarii kaliskiej jako niższy rangą urzędnik – podpisek grodzki

⁷² *Teki Dworzaczka...*, Grodzkie i ziemskie, Kcynia, nr 1334; APP, Kcynia Gr. 78, s. 605; *Teki Dworzaczka...*, Grodzkie i ziemskie, Nakło, cz. 1, nr 2967.

⁷³ *Teki Dworzaczka...*, Grodzkie i ziemskie, Wałcz, nr 819.

⁷⁴ APP, Kcynia Gr. 87, k. 864; *Teki Dworzaczka...*, Grodzkie i ziemskie, Wschowa, cz. 1, nr 3353 (zapis z 1666 r.). Jego testament z 1673 r. zob. *Testamenty szlacheckie z ksiąg grodzkich wielkopolskich z lat 1657–1680*, wyd. P. Klint, Wrocław 2011 (= „Źródła Dziejowe”, t. 28, red. M. Górny), s. 283–286.

⁷⁵ O rekrutowaniu urzędników grodzkich spośród klientów starostów zob. R. Jop, *Środowisko urzędnicze...*, s. 65–77.

⁷⁶ *akta sejmikowe województw poznańskiego i kaliskiego. Lata 1696–1732...*, s. 425, 559. Na urzędzie pisarza ziemskiego wschowskiego występował w latach 1710–1713; zob. *Urzędnicy wielkopolscy XVI–XVIII wieku...*, s. 174, nr 1263.

i regent kancelarii⁷⁷. Spośród burgrabiów kcyńskich trzeba wspomnieć o dwóch awansach: Wojciech Brudzyński (†1551/1554) został burgrabią ziemskim gnieźnieńskim⁷⁸, a Jakub Rudnicki sędzią grodzkim bydgoskim⁷⁹. Wśród kcyńskich urzędników są jeszcze dwa przypadki, gdy wypełniali oni inne obowiązki poza Kcynią. Burgrabia ziemski kcyński (wymieniany na urzędzie w latach 1605–1608) Piotr Czeszewski *sive* Sławianowski jednocześnie pełnił obowiązki komornika ziemskiego województwa kaliskiego⁸⁰. Podobnie komornikiem ziemskim, tyle że poznańskim, był pisarz grodzki kcyński Stanisław z Bnina Śmigielski w latach 1682–1691⁸¹. Okazuje się zatem, że urzędy pisarza grodzkiego i burgrabiego ziemskiego z reguły były dla piastujących je (poza przypadkami awansu na podstarościego, sędziego grodzkiego, pisarza ziemskiego i podsędka ziemskiego) najwyższymi z możliwych w hierarchii urzędniczej.

Zaskakująca jest niska mobilność urzędników grodzkich w tej hierarchii. Niewiele można znaleźć także przykładów awansów niższych urzędników kancelarii grodzkiej kcyńskiej. Mało informacji o podpiskach i regentach kcyńskich nie pozwala na ustalenie, jak wielu spośród nich udawało się awansować. W księgach grodzkich trudno doszukać się informacji o niższym personelu kancelaryjnym z XVI i XVII w. Sporo jednak jest wiadomości o takich urzędnikach z XVIII stulecia. Spośród 13 przedstawicieli niższego personelu kancelarii kcyńskiej w XVIII w. tylko dwóch awansowało w hierarchii urzędów grodzkich. Zbigniew Rozbicki, regent kcyński w latach 1718–1723, od 1725 r. był wspomniany na tym samym urzędzie w kancelarii grodzkiej wałeckiej, a w 1729 r. był już pisarzem grodzkim wałeckim. W ramach hierarchii urzędniczej powiatu kcyńskiego awansował z kolei Michał Gockowski, regent grodzki kcyński w latach 1754–1756, a w latach 1759–1780 burgrabia ziemski kcyński. W innych kancelariach

⁷⁷ *Teki Dworzaczka...*, Monografie: Molscy, Modlscy h. Nałęcz (Sebastian, syn Jana i Charlupskiej).

⁷⁸ Ibidem, Brudzyńscy (Wojciech, syn Jakuba i Doroty).

⁷⁹ Ibidem, Grodzkie i ziemskie, Kcynia, nr 1317 (zapis z 1605 r.).

⁸⁰ Ibidem, nr 1282; APP, Kcynia Gr. 78, s. 605; Kcynia Gr. 79, s. 62.

⁸¹ *Teki Dworzaczka...*, Grodzkie i ziemskie, Poznań, inskrypcje, XVII/XVIII wiek, nr 3093.

(jak choćby w Chełmie, Lublinie i Krasnymstawie) takie awanse były jednak spotykane znacznie częściej⁸².

Zarówno wszyscy burgrabiowie, jak i pisarze ziemscy pochodzili ze stanu szlacheckiego. Wypełniali bowiem obowiązki w ramach prawa ziemskiego, pracując dla urzędów grodzkich, przeznaczonych wyłącznie dla szlachty. W XVI w. konstytucje sejmowe doprecyzowały, kto może piastować urzędy grodzkie – choć nigdy nie wyszczególniono ogólnie obowiązków tych urzędników⁸³. W 1565 r. sejm wprowadził zasadę, że pisarz grodzki musi wywodzić się ze szlachty osiadłej w danej ziemi⁸⁴. Taki sam wymóg wobec burgrabiego pojawił się już pół wieku wcześniej – w konstytucjach z lat 1507 i 1519⁸⁵. Dla tej części Wielkopolski, która podlegała jurysdykcji starosty generalnego, oznaczało to zapewne, że urzędnicy grodu kcyńskiego powinni wywodzić się nie tyle z samego powiatu kcyńskiego, ile z obu wielkopolskich województw: poznańskiego i kaliskiego. W jednym przypadku można jednak odnaleźć urzędnika pochodzącego spoza Wielkopolski i trudno też ustalić, czy w okresie sprawowania urzędu mógł zaliczać się do szlachty osiadłej w Wielkopolsce. Szymon Piórecki, który jest wymieniany na urządzie pisarza grodzkiego kcyńskiego w latach 1586–1603⁸⁶, interesy majątkowe prowadził w odległym powiecie lełowskim w Małopolsce (był tam właścicielem dwóch wsi), a nigdy nie pojawił się jako posesor dóbr ziemskich w Wielkopolsce⁸⁷.

Jednak rzadko kiedy inni pisarze grodzcy kcyńscy byli właścicielami majątków w samym powiecie kcyńskim. W okolicach Kcyni swoje dobra dziedziczne posiadał tylko jeden pisarz grodzki kcyński, i to w XVI w. – Andrzej Jaktorowski *alias* Jankowski (1524) był wraz z braćmi dziedzicem Jaktorowa w powiecie kcyńskim⁸⁸, ale także Jankowic w powiecie poznańskim⁸⁹.

⁸² R. Jop, *Środowisko urzędnicze...*, s. 144–145.

⁸³ Zob. J. Łosowski, *Kancelaria grodzka chełmska...*, s. 120.

⁸⁴ *Volumina legum*, t. 2, s. 53.

⁸⁵ *Ibidem*, t. 1, s. 165, 176.

⁸⁶ *Teki Dworzaczka...*, Grodzkie i ziemskie, Kcynia, nr 428, 743, 969, 1283.

⁸⁷ *Ibidem*, Monografie: Piorecki.

⁸⁸ *Ibidem*, Grodzkie i ziemskie, Poznań, rezygnacje, XVI wiek, nr 1792 (zapis z 1511 r.).

⁸⁹ *Ibidem*, nr 2101 (zapis z 1513 r.).

W 1514 r. kupił też Stołęzyn w pobliżu Kcyni, który wymienił później na pobliskie Olesno⁹⁰. Jako podnajemcę majątku w powiecie można odnaleźć z kolei jedynie Tomasza Święcickiego (pisarza grodzkiego w latach 1658–1661) – w 1658 r. został on przytoczony jako dzierżawca Smoguleckiej Wsi w powiecie kcyńskim⁹¹, jednak pochodził z dość odległego od Wielkopolski powiatu wyszogrodzkiego, w którym był dziedzicem wsi Święcice i Roszki⁹². Więcej można odnaleźć dziedziców majątków poza powiatem kcyńskim. Z powiatu kaliskiego wywodził się Stanisław Wysocki, wymieniony jako pisarz grodzki kcyński w 1654 r.⁹³ Był dziedzicem wsi Szczury i części Wysocka Wielkiego, które odziedziczył po ojcu⁹⁴. Wspominany z kolei na tym urzędzie w latach 1685–1691 Stanisław z Bnina Śmigielski był dziedzicem wsi Gorzyce i Gorzycki w powiecie kościańskim⁹⁵. Następny pisarz (lata 1697–1700), Sebastian Molski, wywodził się z rodziny osiadłej od pokoleń w powiecie kaliskim – jego ojciec był współdziedzicem tamtejszej wsi Łaskowo, choć sam później nabył dobra w powiecie pyzdrowskim (wieś Prusy i części Zakrzewa)⁹⁶. Również z powiatu kaliskiego pochodzili Twardowscy herbu Ogończyk, z których na początku XVIII w. dwóch przedstawicieli: Mikołaj (1704–1710) i jego bratanek Władysław Karol (1713–1726), piastowali urząd pisarza grodzkiego kcyńskiego⁹⁷. Natomiast w powiecie poznańskim posiadał swój majątek (wieś Chraplewo) Florian Konarzewski,

⁹⁰ Ibidem, Grodzkie i ziemskie, Gniezno, cz. 2, nr 4063 (zapis z 1514 r.), 4353 (zapis z 1524 r.); Poznań, rezygnacje, XVI wiek, nr 3727 (zapis z 1515 r.).

⁹¹ Ibidem, Metryki, cz. 2, nr 12419 (Smogulec) (zapis z 1658 r.).

⁹² Ibidem, Grodzkie i ziemskie, Poznań, rezygnacje, XVII wiek, cz. 2, nr 23 (zapis z 1661 r.).

⁹³ APP, Konin Gr. 64, k. 29v.

⁹⁴ Zob. testament Jakuba Wysockiego, ojca Stanisława, z 17 lutego 1657 r. w: *Testamenty szlacheckie...*, s. 61–62.

⁹⁵ *Teki Dworzaczka...*, Grodzkie i ziemskie, Kościan, inskrypcje, nr 8421 (zapis z 1694 r.).

⁹⁶ Zob. ibidem, Monografie: Molscy, Modlscy h. Nałęcz (Jan, syn Piotra i Pilchowskiej).

⁹⁷ O dobrach Twardowskich pod Kaliszem świadczy choćby podział majątku między Władysławem Karolem i jego braćmi z 1724 r.; zob. ibidem, Grodzkie i ziemskie, Kalisz, inskrypcje, XVII/XVIII wiek, nr 4623.

pisarz grodzki kcyński w latach 1731–1743⁹⁸. Wielu pisarzy grodzkich kcyńskich zapewne jednak nie posiadało dóbr dziedzicznych na własność. Brakuje bowiem informacji o nich w rejestrach z wielkopolskich ksiąg grodzkich sporządzonych przez prof. Włodzimierza Dworzaczka – choć należy to potraktować jako przesłankę, a nie informację, która przesądza o nieosiadłości tak sporej grupy urzędników (8 z 20 wszystkich pisarzy kcyńskich). Wśród nich byli: Stanisław Cywiński (1578), Łukasz Wojski (piszący się z Wojska w powiecie nakielskim; 1606–1608), Stefan Trelczyński (1609–1627), Jan Niedzielski (1628–1644), Wojciech Drużyński (Drożeński; 1644–1653), Marcin Tański (1662–1666), Jan Stołężyński (1668) i Jan Slaski (Slawski; 1750–1774). Dwóch z nich pojawiło się w księgach grodzkich jako dzierżawcy dóbr: Marcin Tański w 1665 r. wziął w dzierżawę wieś Kosztowo w powiecie nakielskim⁹⁹, a Jan Slaski (Slawski) był w 1759 r. dzierżawcą Krajkowa w powiecie kościańskim¹⁰⁰. Trudno zatem określić związek – przynajmniej dotyczący majątności – tych urzędników z powiatem kcyńskim. Jedynie o Stefanie Trelczyńskim wiadomo, że w inny sposób był powiązany z tym regionem – jego żona Zofia, córka Jakuba Słupskiego, pochodziła z tej części Wielkopolski¹⁰¹.

Znacznie bardziej związani z samym powiatem kcyńskim byli burgrabio-
wie ziemscy. Spośród wszystkich 33 wymienionych w źródłach burgrabiów z XVI–XVIII w. tylko jeden, Jan Rasiński (1755), nie wystąpił w księgach grodzkich jako dziedzic lub podnajemca wsi w Wielkopolsce. W dodatku niektórzy spośród nich od pokoleń byli związani z okolicami Kcyni. W powiecie kcyńskim leżały choćby miejscowości, od których wzięli swoje nazwisko protoplaści rodzin, z których pochodzili tutejsi burgrabiowie: Jan Rakowski (1502–1504) wywodzący się z Rakowa, Marcin Izdbieński (1506) – z Izdebna, Mikołaj Tupadłski (1535) – z Tupadłów, Wojciech Brudzyński (1541–1551) i jego syn Marcin (1570–1574) – z Brudzyna, Maciej Kozielski (1552–1554) – z Kozielska, Jan Żylicki (Żelicki; 1559–1564) – z Żelic,

⁹⁸ Ibidem, Poznań, inskrypcje, XVII/XVIII wiek, nr 13159 (zapis z 1719 r.).

⁹⁹ Ibidem, Nakło, cz. 1, nr 4307.

¹⁰⁰ Ibidem, Metryki, cz. 1, nr 85 (Czempiń).

¹⁰¹ APP, Kcynia Gr. 43, k. 332.

Wawrzyniec Słupski (1566–1569) – ze Słup, Piotr Czeszewski *sive* Sławianowski (1605–1608) – z Czeszewa, Marcin Domaślawski (1609–1614) – z Domaślawia czy Stefan Włoszynowski (1616–1624) – z Włoszynowa. Wielu burgrabiów było właścicielami jednej lub kilku wsi w powiecie kcyńskim: Michał Jardanowski (1531–1533) trzymał na własność części w Dziewierzewie i Górkach Kotlarowych¹⁰², Mikołaj Tupadlski (1535) – wsie Tupadły Wielkie i Małe¹⁰³, Wojciech Brudzyński (1541–1551) – Brudzyno, Żarczyno i Zakonowo¹⁰⁴, Wawrzyniec Słupski (1566–1569) – Suchoręcz Mały i pustkę Kozikowo¹⁰⁵, Adam Jezierski (1578–1592) – części Domaślawia i Kozikowa¹⁰⁶, Piotr Czeszewski *sive* Sławianowski (1605–1608) – części w Czeszewie, Miastowicach i Zamysławie¹⁰⁷, Stefan Włoszynowski (1616–1624) – Kierzkowo i części Jadownik¹⁰⁸ i Michał Gockowski (1759–1780) – Wiśniewo¹⁰⁹. Coraz częściej jednak w XVII i XVIII w. burgrabiowie ziemscy pochodzili spoza powiatu kcyńskiego. O ile w XVI w. tylko jeden – Wojciech Winiecki (1578), nie występował wśród posesjonatów kcyńskich, posiadając dobra w sąsiednim powiecie gnieźnieńskim (Wińce i części Jastrzębowa)¹¹⁰, o tyle już w XVII w. spoza powiatu pochodzili: Stanisław Gutkowski (1629–1638) z powiatu pyzdrowskiego¹¹¹ (choć jego rodzina mieszkała w powiecie płockim na Mazowszu)¹¹²,

¹⁰² *Teki Dworzaczka...*, Grodzkie i ziemskie, Gniezno, cz. 2, nr 4721 (zapis z 1533 r.).

¹⁰³ Ibidem, Poznań, rezygnacje, XVI wiek, nr 7407 (zapis z 1535 r.).

¹⁰⁴ Ibidem, Monografie: Brudzyńscy (Wojciech, syn Jakuba i Doroty).

¹⁰⁵ Ibidem, Grodzkie i ziemskie, Nakło, cz. 1, nr 1510 (zapis z 1569 r.).

¹⁰⁶ Ibidem, cz. 2, nr 2668 (zapis z 1582 r.); Poznań, rezygnacje, XVI wiek, nr 12403 (zapis z 1584 r.).

¹⁰⁷ Ibidem, Nakło, cz. 2, nr 491 (zapis z 1607 r.).

¹⁰⁸ Ibidem, Poznań, rezygnacje, XVII wiek, cz. 1, nr 7956 (zapis z 1620 r.).

¹⁰⁹ Ibidem, Kcynia, nr 3340 (zapis z 1756 r.).

¹¹⁰ Ibidem, Gniezno, cz. 1, nr 3953 (zapis z 1574 r.).

¹¹¹ Ibidem, nr 7817 (zapis z 1638 r.).

¹¹² Ibidem, Grodzkie i ziemskie, Kościan, rezygnacje, nr 12729 (zapis z 1597 r.). Z dość odległego regionu od Wielkopolski – powiatu bielskiego – wywodził się również Wojciech Skwarkowski, burgrabia ziemski kcyński w latach 1639–1642; zob. APP, Poznań Gr. 45, k. 373.

Jan Sarnowski (1626–1627) z powiatu gnieźnieńskiego¹¹³, Stanisław Zagórski (1658–1667) z powiatu konińskiego¹¹⁴ (choć w 1665 r. nabył Kozielsko w powiecie kcyńskim)¹¹⁵, Andrzej Niemojewski (1667–1679) dziedziczył dobra w powiecie konińskim i poznańskim¹¹⁶, Franciszek Starzeński (1679–1685) w powiecie kaliskim¹¹⁷, a Antoni z Malczewa Malczewski (1695–1702) w powiecie pyzdrowskim¹¹⁸.

Analiza środowiska, z jakiego wywodzili się kcyńscy pisarze grodzcy i burgrabiowie ziemscy, wskazuje na stopniowy wzrost znaczenia tych pierwszych urzędników w XVI–XVIII w. Stopniowo, zwłaszcza od drugiej połowy XVII w., pisarzami grodzkimi kcyńskimi zostawały osoby z rodzin średnioszlacheckich, posiadających majątek składający się z kilku wsi w różnych częściach Wielkopolski. Ponadto takie rodziny, jak Molscy herbu Nałęcz i Twardowscy herbu Ogończyk, z których pochodzili pisarze grodzcy kcyńscy, weszli w tym czasie w krąg lokalnej elity urzędniczej – kilku Molskich i Twardowskich piastowało bowiem urzędy ziemskie w Wielkopolsce. Nigdy wcześniej taka sytuacja w przypadku pisarzy grodzkich się nie zdarzyła. Wśród burgrabiów ziemskich kcyńskich głównie w XVI w. można z kolei odnaleźć z jednej strony osoby pochodzące z kręgu lokalnych właścicieli ziemskich (posiadających majątek w powiecie kcyńskim), a z drugiej spokrewnionych z lokalnymi urzędnikami: Jakub Splawski (1511–1515) był rodzonym bratem Jana, sędziego ziemskiego kaliskiego, a później poznańskiego; Marcin Brudzyński (1570–1574), syn poprzedniego burgrabiego Wojciecha, był bratem kanonika sandomierskiego i krawkowskiego Wojciecha (zm. 1595); Jakub Rudnicki z kolei (1593–1605) to zapewne brat kolejno cześnika, podsędka i sędziego ziemskiego kaliskiego. Symbolem sporego znaczenia tego urzędu w hierarchii grodzkiej może być

¹¹³ *Teki Dworzaczka...*, Grodzkie i ziemskie, Poznań, rezygnacje, XVII wiek, cz. 1, nr 4616 (zapis z 1626 r.).

¹¹⁴ *Ibidem*, Gniezno, cz. 1, nr 1248 (zapis z 1663 r.).

¹¹⁵ *Ibidem*, Poznań, rezygnacje, XVII wiek, cz. 2, nr 588 (zapis z 1665 r.).

¹¹⁶ *Ibidem*, Monografie: Niemojewscy h. Rola 2 (Andrzej, syn Ludwika i Orzelskiej).

¹¹⁷ *Ibidem*, Grodzkie i ziemskie, Kalisz, inskrypcje, XVII/XVIII wiek, nr 2328 (zapis z 1685 r.).

¹¹⁸ *Ibidem*, Poznań, inskrypcje, XVII/XVIII wiek, nr 13962 (zapis z 1695 r.).

znajdujący się w katedrze gnieźnieńskiej nagrobek Marcina Brudzyńskiego, burgrabiego ziemskiego kcyńskiego, ufundowany przez jego synów. Tam też synowie Marcina ufundowali nagrobek stryjowi Wojciechowi, kanonikowi sandomierskiemu i krakowskiemu, po którym odziedziczyli majątek. Jeszcze pod koniec XVII i w pierwszej połowie XVIII w. na urządzie burgrabiego kcyńskiego spotykamy osoby wywodzące się ze średnioszlacheckich rodzin mających dostęp do urzędów ziemskich w Wielkopolsce (Malczewscy herbu Abdank, Pierzchlińscy herbu Leszczyc i Marszewscy herbu Rogala).

Kancelaria grodzka w Kcyni miała charakter prowincjonalny – nie tylko dlatego, że odgrywała drugorzędną rolę w hierarchii urzędów wielkopolskich, lecz także dlatego, że w czasach nowożytnych było to małe, peryferyjne miasto ustępujące wielkością i znaczeniem nieodległemu ośrodkowi administracji lokalnej: Bydgoszczy, Nakłu czy Gnieznu oraz miastom położonym w powiecie kcyńskim, takim jak Wągrowiec i Żnin. Tę peryferyjność widać również na przykładzie karier urzędników tej kancelarii. Niewiele spośród nich – 7 z 20 pisarzy grodzkich i 2 z 33 burgrabiów ziemskich – awansowało w hierarchii grodzkiej czy ziemskiej w skali całej Wielkopolski. Żaden z urzędników kcyńskich nie był wcześniej pracownikiem innego urzędu w Wielkopolsce – to raczej pisarze grodzcy i burgrabiowie z Kcyni zasilali inne urzędy grodzkie w tym regionie: gnieźnieński, nakielski, kaliski i wschowski. Urząd w Kcyni był zatem pierwszym, a więc jednym z najniższych szczebli w grodzkiej hierarchii urzędniczej w Wielkopolsce. O zdecydowanie niskiej randze urzędu grodzkiego w Kcyni może świadczyć kariera Sebastiana Molskiego, który będąc pisarzem grodzkim kcyńskim w latach 1697–1700, objął później funkcję podpiska i regenta (a więc urząd w hierarchii kancelaryjnej niższy od pisarza grodzkiego) w innej, ale za to ważniejszej kancelarii – w Kaliszu. Zaskakujące może być również to, że niewiele urzędników spośród niższego personelu kancelaryjnego w Kcyni (podpisków, regentów czy zastępców regentów) awansowało na tutejszych pisarzy grodzkich czy burgrabiów. Jedynie Michał Gockowski, w latach 1754–1756 regent grodzki, został później tutejszym burgrabią. Inaczej zakończyła się kariera Zbigniewa Rozbickiego – w latach 1718–1723 był regentem grodzkim w Kcyni, w 1725 r. regentem grodzkim w Wałczu, a w 1729 r. pisarzem grodzkim wałęckim. Kariery niższego personelu kancelarii w Kcyni są jednak trudne do ustalenia w ciągu całego badanego

okresu, ponieważ akta grodzkie przynoszą niewiele informacji o nich (wynotowanych tylko 13 urzędników i większość z nich z XVIII w.).

W porównaniu z większymi urzędami grodzkimi urzędnicy kcyńscy awansowali bardzo rzadko. Na przykład spośród wszystkich pisarzy grodzkich w Chełmie, Krasnymstawie i Lublinie w drugiej połowie XVII w. tylko lubelscy pojawiali się wyżej w hierarchii – zwłaszcza ziemskiej. Dla chełmskich i krasnostawskich kariera kończyła się z reguły na urzędzie grodzkim, przy czym o ile pisarze grodzcy chełmscy wywodzili się jeszcze z innych grodów, o tyle krasnostawscy zaczynali i z reguły kończyli karierę urzędniczą w tym samym grodzie¹¹⁹. Ta sytuacja odpowiada relacjom w urzędach grodzkich w Wielkopolsce. Główne grody: Poznań, Kalisz, Wschowa i Nakło, stawały się miejscem początków awansów w karierze (grodzkiej, a później ziemskiej) średniozamożnej szlachty. Mniejsze grody dzieliły się zaś na te, do których awans był uznawany za pożądany (Gniezno czy Kościan), oraz te stojące najniżej w hierarchii (podobnie jak w Krasnymstawie). Do tych ostatnich zaliczał się urząd grodzki w Kcyni.

Aneks

Pisarze grodzcy kcyńscy

1524 **Andrzej Jaktorowski** *alias* Jankowski

Źródło: *Teki Dworzaczka...*, Grodzkie i ziemskie, Gniezno, cz. 2, nr 4353.

1578 **Stanisław Cywiński**

Źródło: *Teki Dworzaczka...*, Grodzkie i ziemskie, Kcynia, nr 210.

1586–1603 **Szymon Piórecki** (złożył przysięgę w 1588 r.)

Źródło: *Teki Dworzaczka...*, Grodzkie i ziemskie, Kcynia, nr 428, 743, 969, 1283.

1605 **Piotr Mieszkowski** (w 1605 r. przysięgał na ten urząd)

Źródło: *Teki Dworzaczka...*, Grodzkie i ziemskie, Kcynia, nr 1282.

¹¹⁹ Zob. R. Jop, *Środowisko urzędnicze...*, s. 141–153, 200 i nast. (aneksy). Awanse podobne jak w Lublinie można zaobserwować wśród urzędników korczyńskich; zob. J. Pielas, *Urzędnicy grodzcy nowokorczyńscy...*, s. 140–144.

- 1606–1608 **Łukasz Wojski** (w 1606 r. przysięgał na ten urząd), od 1608 r. pisarz grodzki nakielski
Źródło: *Teki Dworzaczka...*, Grodzkie i ziemskie, Kcynia, nr 1334; APP, Kcynia Gr. 78, s. 605; *Teki Dworzaczka...*, Grodzkie i ziemskie, Nakło, cz. 1, nr 2967.
- 1609–1627 **Stefan Trełczyński**, w 1630 r. podstarości nakielski
Źródło: APP, Kcynia Gr. 92, s. 2; Kcynia Gr. 83, s. 299; *Teki Dworzaczka...*, Grodzkie i ziemskie, Wałcz, nr 819.
- 1628–1644 **Jan Niedzielski**
Źródło: APP, Kcynia Gr. 83, s. 371; Kcynia Gr. 85, k. 1051v.
- 1644–1653 **Wojciech Drozeński (Drużyński)** (†1653)
Źródło: APP, Kcynia Gr. 86, s. 1a; *Teki Dworzaczka...*, Grodzkie i ziemskie, Kcynia, nr 4731.
- 1654 **Stanisław Wysocki** (†1666/69), syn Jakuba
Źródło: APP, Konin Gr. 64, k. 29v.
- 1658–1661 **Tomasz Świącicki** (†1661), syn Jana, podwojewódzkiego wyszogrodzkiego, i Anny Niedzickiej (w 1661 r. przysięgał na ten urząd)
Źródło: *Teki Dworzaczka...*, Metrykalia, nr 12419 (Smogulec); Grodzkie i ziemskie, Kcynia, nr 4807; APP, Kcynia Gr. 87, k. 864.
- 1662–1666 **Marcin Tański** (*ok. 1630, †1673) (w 1662 r. przysięgał na ten urząd), od 1666 r. pisarz grodzki wschowski
Źródło: APP, Kcynia Gr. 87, k. 864; Kcynia Gr. 102, k. 681; *Testamenty szlacheckie z ksiąg grodzkich wielkopolskich z lat 1657–1680*, wyd. P. Klint, Wrocław 2011 (= „Źródła Dziejowe”, t. 28, red. M. Górny), s. 283–286.
- przed 1668 **Jan Bielicki**
Źródło: APP, Kcynia Gr. 88, k. 37.
- 1668 **Jan Stołężyński**
Źródło: APP, Kcynia Gr. 88, k. 37v.
- 1682–1691 **Stanisław z Bnina Śmigielski** (†1693/1698), syn Jana i Anny z Kaczkowskich, komornik ziemski poznański
Źródło: *Teki Dworzaczka...*, Grodzkie i ziemskie, Poznań, inskrypcje, XVII/XVIII w., nr 3093; Kcynia, nr 5252.

- 1697–1700 **Sebastian Molski** (†1714/20), syn Jana i Katarzyny z Charłupskich, w 1704 r. podpisek i regent grodzki kaliski
Źródło: Akta sejmikowe województw poznańskiego i kaliskiego. Lata 1696–1732, wyd. M. Zwierzykowski, Poznań 2008, s. 104; *Teki Dworzaczka...*, Grodzkie i ziemskie, Kalisz, inskrypcje, XVII/XVIII wiek, nr 3399; Monografie: Molscy, Modlscy h. Naęcz (Sebastian, syn Jana i Charłupskiej).
- 1704–1710 **Mikołaj Twardowski** (†1713/1718), syn Zygmunta, w latach 1710–1713 pisarz ziemski wschowski
Źródło: Akta sejmikowe województw poznańskiego i kaliskiego. Lata 1696–1732..., s. 425, 559.
- 1713–1726 **Władysław Karol Twardowski**, syn Macieja, sędziego surogatora kaliskiego, i Zofii z Rejów, bratanek poprzedniego pisarza grodzkiego kcyńskiego (złożył przysięgę w 1726 r.)
Źródło: Teki Dworzaczka..., Grodzkie i ziemskie, Wschowa, cz. 1, nr 4458; APP, Kcynia Gr. 121, s. 262; *Teki Dworzaczka...*, Grodzkie i ziemskie, Kcynia, nr 2714.
- przed 1722 **N. Turobojski**
Źródło: Teki Dworzaczka..., Metrykalia, nr 23457 (Stęszew).
- 1731–1743 **Florian Konarzewski** (†1743/53), syn Piotra i Barbary z Młodziejewskich
Źródło: Teki Dworzaczka..., Grodzkie i ziemskie, Kościan, inskrypcje, nr 9474; Metrykalia, nr 24003 (Wilczyna).
- 1750–1774 **Jan Sławski**, wcześniej burgrabia ziemski kcyński
Źródło: Teki Dworzaczka..., Grodzkie i ziemskie, Kościan, inskrypcje, nr 10112, 10776.

Burgrabiowie ziemscy kcyńscy

- 1444 **Dobrogost z Dziewierzewa**
Źródło: Teki Dworzaczka..., Grodzkie i ziemskie, Poznań, rezygnacje, XV wiek, cz. 1, nr 1350.
- 1450 **Mikołaj z Cienina**
Źródło: Teki Dworzaczka..., Grodzkie i ziemskie, Gniezno, cz. 2, nr 1875.
- 1470 **Wawrzyniec Gardzina**
Źródło: Teki Dworzaczka..., Grodzkie i ziemskie, Poznań, rezygnacje, XV wiek, cz. 1, nr 5053.

- 1486–1493 **Piotr Świątkowski**
Źródło: *Teki Dworzaczka...*, Grodzkie i ziemskie, Poznań, rezygnacje, XV wiek, cz. 1, nr 6064; Poznań, ziemskie, XV wiek, nr 9013.
- 1493–1497 **Wojciech Janowski** (zapewne z nim identyczny Wojciech Włoszynowski występujący w 1494 r.)
Źródło: *Teki Dworzaczka...*, Grodzkie i ziemskie, Poznań, rezygnacje, XV wiek, cz. 1, nr 2002, 2325, 2847.
- 1502–1504 **Jan Rakowski**
Źródło: *Teki Dworzaczka...*, Grodzkie i ziemskie, Gniezno, cz. 2, nr 309, 3684.
- 1506 **Marcin Izdbieński**
Źródło: *Teki Dworzaczka...*, Grodzkie i ziemskie, Gniezno, cz. 2, nr 3929.
- 1511–1515 **Jakub Spławski**
Źródło: *Teki Dworzaczka...*, Grodzkie i ziemskie, Poznań, rezygnacje, XVI wiek, nr 1776, 3722.
- 1531–1533 **Michał Jordanowski** (†1533/1539)
Źródło: *Teki Dworzaczka...*, Grodzkie i ziemskie, Gniezno, cz. 2, nr 4615, 4721.
- 1535 **Mikołaj Tupadlski**
Źródło: *Teki Dworzaczka...*, Grodzkie i ziemskie, Gniezno, cz. 2, nr 4721.
- 1541–1551 **Wojciech Brudzyński (Brudziński)** (†1551/1554), od 1550 r. burgrabia ziemski gnieźnieński
Źródło: *Teki Dworzaczka...*, Monografie: Brudzyńscy (Wojciech, syn Jakuba i Doroty).
- 1552–1554 **Maciej Kozielski**
Źródło: *Teki Dworzaczka...*, Grodzkie i ziemskie, Nakło, cz. 2, nr 2117; Poznań, rezygnacje, XVI wiek, nr 7836.
- 1559–1564 **Jan Żylicki (Żelicki)**
Źródło: *Teki Dworzaczka...*, Grodzkie i ziemskie, Poznań, inskrypcje, XVI wiek, cz. 2, nr 7660; Gniezno, cz. 1, nr 2888.
- 1566–1569 **Wawrzyniec Słupski** (28 lipca 1566 r. przysięgał na ten urząd)
Źródło: *Teki Dworzaczka...*, Grodzkie i ziemskie, Kcynia, nr 480; Nakło, cz. 1, nr 1510.

- 1570–1574 **Marcin Brudzyński (Brudziński)** (†1575)
Źródło: *Teki Dworzaczka...*, Grodzkie i ziemskie, Kcynia, nr 42; Poznań, rezygnacje, XVI wiek, nr 11341.
- 1578 **Wojciech Winiecki**
Źródło: *Teki Dworzaczka...*, Grodzkie i ziemskie, Gniezno, cz. 1, nr 4170.
- 1578–1592 **Adam Jezierski** (w 1578 r. przysięgał na ten urząd)
Źródło: *Teki Dworzaczka...*, Grodzkie i ziemskie, Kcynia, nr 210; APP, Kcynia Gr. 30, k. 578v.
- 1593–1605 **Jakub Rudnicki**, od 1604 r. sędzieja grodzki bydgoski
Źródło: APP, Kcynia Gr. 32, s. 390; *Teki Dworzaczka...*, Grodzkie i ziemskie, Kcynia, nr 1291.
- 1605–1608 **Piotr Czeszewski sive Sławianowski** (†1608/1609), jednocześnie komornik ziemski województwa kaliskiego
Źródło: *Teki Dworzaczka...*, Grodzkie i ziemskie, Kcynia, nr 1282; APP, Kcynia Gr. 78, s. 605; Kcynia Gr. 79, s. 62.
- 1609–1614 **Marcin Domasławski**, syn Piotra
Źródło: APP, Kcynia Gr. 92, s. 2; Poznań Gr. 667, k. 519v.
- 1615 **vacat na burgrabstwie**
Źródło: APP, Kcynia Gr. 80, s. 135.
- 1616–1624 **Stefan Włoszynowski**, syn Marcina
Źródło: APP, Kcynia Gr. 80, s. 350; Kcynia Gr. 82, s. 1014.
- 1626–1627 **Jan Sarnowski**, syn Jakuba (26 czerwca 1626 r. przysięgał na ten urząd)
Źródło: *Teki Dworzaczka...*, Grodzkie i ziemskie, Kcynia, nr 4314; APP, Kcynia Gr. 83, s. 279.
- 1629–1638 **Stanisław Gutkowski** (†1638/1642)
Źródło: APP, Kcynia Gr. 44, k. 150; Kcynia Gr. 85, k. 234v; *Teki Dworzaczka...*, Grodzkie i ziemskie, Kcynia, nr 4412.
- 1639–1642 **Wojciech Skwarkowski** (w 1639 r. przysięgał na ten urząd)
Źródło: APP, Kcynia Gr. 85, k. 471; Kcynia Gr. 85, k. 853.
- 1644–1655 **Stanisław Kowalski**
Źródło: APP, Kcynia Gr. 85, k. 1034; Kcynia Gr. 101, k. 1a.

- 1658–1667 **Stanisław Zagórski**
Źródło: APP, Poznań Gr. 733, k. 325; Kcynia Gr. 88, k. 11v.
- 1667–1679 **Andrzej Niemojewski** (†1690/1694), syn Ludwika
Źródło: APP, Kcynia Gr. 88, k. 13v; Poznań Gr. 756, k. 41; *Teki Dworzaczka...*, Poznań, rezygnacje, XVII wiek, cz. 1, nr 11095.
- 1679–1685 **Franciszek Starzeński (Starzyński)**, syn Mikołaja i Doroty z Jaraczewskich (w 1679 r. przysięgał na ten urząd)
Źródło: APP, Kcynia Gr. 89, s. 18; Konin Gr. 70, k. 20.
- 1685–1690 **zapewne vacat na burgrabstwie**
- 1695–1702 **Antoni z Malczewa Malczewski** (†1702/1708), syn Piotra i Marianny z Ułanowskich
Źródło: *Teki Dworzaczka...*, Grodzkie i ziemskie, Poznań, inskrypcje, XVII/XVIII wiek, nr 13962; APP, Kcynia Gr. 112, s. 432.
- 1703 **Sebastian Radlic Haza**, syn Jana Fabiana, burgrabiego ziemskiego wschowskiego, i Sabiny ze Szlichtingów
Źródło: *Teki Dworzaczka...*, Grodzkie i ziemskie, Poznań, inskrypcje, XVII/XVIII wiek, nr 6162.
- 1704–1705 **Stanisław z Pierchna Pierzchliński** (†1705/1714), syn Stefana
Źródło: *Akta sejmikowe województw poznańskiego i kaliskiego. Lata 1696–1732...*, s. 435; *Teki Dworzaczka...*, Grodzkie i ziemskie, Poznań, inskrypcje, XVII/XVIII wiek, nr 4405.
- 1711–1730 **Wojciech Bieczynski** (†6 maja 1730), syn Łukasza i Marianny z Bukowieckich
Źródło: *Teki Dworzaczka...*, Metrykalia, nr 14083 (Konojad), 14132 (Konojad).
- 1732 **Andrzej Goczałkowski**
Źródło: *Teki Dworzaczka...*, Metrykalia, nr 14133 (Konojad).
- 1732–1735 **Wojciech Marszewski** (†1737), syn Franciszka
Źródło: *Teki Dworzaczka...*, Grodzkie i ziemskie, Poznań, inskrypcje, XVII/XVIII wiek, nr 7565, 7983.
- 1741–1743 **Franciszek Urbanowski** (†1743/1747)
Źródło: *Teki Dworzaczka...*, Grodzkie i ziemskie, Poznań, inskrypcje, XVII/XVIII wiek, nr 6638, 12478.

1745 **Jan Sławski (Słaski)**, syn Jana i Elżbiety Leśniewskiej

Źródło: *Teki Dworzaczka...*, Grodzkie i ziemskie, Kościan, inskrypcje, nr 9951.

1755 **Jan Rasiński**

Źródło: *Teki Dworzaczka...*, Metrykalia, nr 12186 (Skórzewo).

1759–1780 **Michał Gockowski (Gochowski, Goczkowski)** (†1788), syn Krzysztofa i Teresy ze Skotnickich, w latach 1754–1756 regent grodzki kcyński

Źródło: *Teki Dworzaczka...*, Grodzkie i ziemskie, Wschowa, cz. 3, nr 1160; Poznań, inskrypcje, XVII/XVIII wiek, nr 17038; Metrykalia, katolickie, cz. 1, nr 2640.

Nizszy personel kancelarii grodzkiej kcyńskiej

1609 **Marcin Niedziałkowski**, podpisek grodzki kcyński

Źródło: APP, Kcynia Gr. 92, s. 2.

1700–1701 **Andrzej Wolski**, regent i podpisek grodzki kcyński

Źródło: APP, Kcynia Gr. 111, s. 28; Kcynia Gr. 112, s. 1.

1708–1718 **Jan Alojzy Grzybiński**, regent i podpisek grodzki kcyński (w 1708 r. nominowany na ten urząd), w 1719 r. proboszcz dziewierzewski

Źródło: APP, Kcynia Gr. 113, s. 1; Kcynia Gr. 117, s. 226; *Teki Dworzaczka...*, Grodzkie i ziemskie, Kcynia nr 5540.

1718–1723 **Zbigniew Rozbicki**, regent grodzki kcyński, w 1725 r. regent grodzki wałecki, w 1729 pisarz grodzki wałecki

Źródło: APP, Kcynia Gr. 117, s. 531; *Teki Dworzaczka...*, Grodzkie i ziemskie, Poznań, inskrypcje, XVII/XVIII wiek, nr 5029; Zapiski Trybunału Piotrkowskiego, nr 561, 2695; Grodzkie i ziemskie, Kcynia, nr 2813.

1725–1732 **Andrzej Brudzyński**, regent grodzki kcyński, w 1726 r. także komisarz burgrabski ziemi wschowskiej

Źródło: APP, Kcynia Gr. 121, s. 96; *Teki Dworzaczka...*, Zapiski Trybunału Piotrkowskiego, nr 696; Grodzkie i ziemskie, Kcynia, nr 1207.

1728 **Łukasz Józef Tański**, wiceregent grodzki kcyński

Źródło: *Teki Dworzaczka...*, Grodzkie i ziemskie, Kcynia, nr 2787.

przed 1731 **Wojciech Morawski** (†przed 1731), regent grodzki kcyński

Źródło: *Teki Dworzaczka...*, Zapiski Trybunału Piotrkowskiego, nr 1201.

- 1738–1742 **Jan Antoni Perkowski** (†1742), regent grodzki kcyński
Źródło: APP, Kcynia Gr. 133, k. 337; *Teki Dworzaczka...*, Metrykalia, nr 27615 (Kcynia).
- 1742–1752 **Konstanty Ponikiewski** (†1752/1763), syn Michała i Heleny z Marszewskich, regent grodzki kcyński
Źródło: *Teki Dworzaczka...*, Grodzkie i ziemskie, Poznań, inskrypcje, XVII/XVIII wiek, nr 6318, 12042, 16035.
- 1754–1756 **Michał Gockowski** (†1788), syn Krzysztofa i Teresy ze Skotnickich, regent grodzki kcyński, później burgrabia ziemski kcyński
Źródło: *Teki Dworzaczka...*, Metrykalia, katolickie, cz. 1, nr 2640, 2707 (Czeszewo); Grodzkie i ziemskie, Kcynia, nr 3340.
- 1759–1766 **Franciszek Suchodolski**, regent grodzki kcyński
Źródło: *Teki Dworzaczka...*, Grodzkie i ziemskie, Kcynia, nr 3433; Metrykalia, katolickie, cz. 2, nr 9235 (Targowa Górka).
- 1759 **Jan Bieliński**, wiceregent grodzki kcyński (w 1759 r. przysięgał na ten urząd)
Źródło: *Teki Dworzaczka...*, Grodzkie i ziemskie, Kcynia, nr 3433.
- 1771 **Andrzej Busza**, wiceregent grodzki kcyński
Źródło: *Teki Dworzaczka...*, Metrykalia, katolickie, cz. 3, nr 20517 (Samokłęski).
- 1774–1786 **EWAGRIUSZ Jaraczewski**, syn Ignacego i Wiktorii z Ciborskich, regent grodzki kcyński (w 1774 r. przysięgał na ten urząd)
Źródło: *Teki Dworzaczka...*, Grodzkie i ziemskie, Gniezno, cz. 1, nr 14357, 14519, 14550, 15927.